

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2022-4-2

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2022

Rahimova B.B. Ezgulikni madh etuvchi doston	144
Rahmatullayeva N.E. Lingvokulturologiya – tilshunoslikning yangi yo‘nalishi	146
Sabirova Z. Globallashuv hodisasi va adabiy tafakkur	148
Saidova H.H. Turkiy mifologiyada ko‘k tangri dini va uning bosh ilohi tangri obrazi	151
Sayfullayev B.D. Development of bilateral political relations between Uzbekistan and India	153
To‘raeva B.B. Badiiy makon konsepsiyasining struktur-semantik mohiyati	155
Tolibova N.N. History of the study of english phraseological units	159
Turayeva X. Ethel Lilian Voynichning inqilobchi qahramon obrazlar yaratishdagi mahorati	161
Valiyeva N.A. Xitoy tili frazeologik birliklarida “tinchlik” subkonsepti	164
Xalimova N.A. XX asr o‘zbek hikoya va qissalarining ingliz tiliga tarjimalarida badiiy mahorat masalalari	167
Xusinova Sh.X. The notion of nicknames are as an anthroponomical unit in onomastics of the uzbek language	170
Абдуллаева Н., Рахмонова Ф. Сонетда образ намоён бўлиши	172
Акбарова М., Кадымова Д.Р. Художественный мир Н.В. Гоголя – родник русской прозаической литературы	174
Артикова З.З. Хитой тилида 把 “bǎ” жамловчи ном ҳисоб сўзининг ривожланиши, эволюцияси	177
Вахитов Ю.С. Поэтические маски Николая Олейникова	180
Гафуров Б.З. Формы глагола как важный компонент в рекламном тексте медицинских услуг и фармацевтических продуктов	182
Гафурова Н.И. Курилишга оид термин ва таржима қилиш масаласига оид	185
Даниева М.Дж. Матн мундарижасида жамланадиган ахборотларни шакллантиришда сўз бирикмаларининг улуши	187
Зарипова Р. Эркин Воҳидовнинг таржимонлик маҳорати	190
Исмоилова Ш., Усманова Н.К. Литературная сказка - это жанр авторского фантастического литературного произведения	194
Курбанова М.М. “Гекльберри Финн саргузаштлари” романидаги сюжет ва конфликт ҳақида баъзи мулоҳазалар	199
Мўминова М. “Сув” сўзининг ассоциациялашуви	202
Муминов М.Т., Нархожаева Н.А. Лингвокультурологический аспект русских и узбекских сказок	204
Олимова Х.В. Сўзларнинг грамматик хусусиятларини аниқлашда таснифий белгиларининг аҳамияти	206
Орипова Г.М., Юнусалиева Г.А. Мустақиллик даври лирикасидаги шаклий-мазмуний янгиланишлар	209
Ражабов Ф. Бўрон Бек Аслон ижодида инсонпарварлик ғояларининг ифодаланиши	211
Расулова Г.К. Айрис Мёрдокнинг «Тузоқда» романида сюжет ва унинг бадий-эстетик функциялари	214
Рахимов З.А. “Кўхна дунё” романида бадий нутқ ва қаҳрамон талқини	217
Рахманова А.Х. Особенности исламской цивилизации в рецепции Бунина	219
Рофеева Ш.Д. Понятие “знание” в семантике английских и узбекских фразеологизмов	222
Рустамова Г.Б. Халқ достонларида дарахтлар билан алоқадор образларнинг семантик серқирралиги	224
Ўрозбоев А., Раҳманов Р. Хоразм Маъмун академияси электрон кутубхонаси: яратиш ва ишлаш тамойиллари	227
Усманова С.С. Бадий адабиётда психологизм етакчи тасвир усули сифатида	232
Файзиханова Л.А. Эстетические взгляды Н.Г.Чернышевского	235
Хайдаров И.Т. Суғурта терминларининг шаклланишида синтактик муносабатлар	239
Шербекова Г.Я. Никоҳ тўйи кўшиқларида келин ва куёв образларининг бадий тавсифланиши	243
Эшгўхтарова Б.Б. Инглиз ва ўзбек тилларида “head/бош” концептини ифода этувчи фразеологик бирикларнинг уникал хусусиятлари	246
Ярашова Н. Болалар адабиётда маъно кўчишининг лингвокогнитив аспекти	249
ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
Abdunazarova I.M. Interactive technologies in teaching English language	253
Adilova F.O. Tyutoring faoliyati va o‘qituvchining faoliyati, gurux rahbari o‘rtasidagi farq	254
Akhmedova A.A. Psychological factors in foreign language teaching	257
Amirqulov J.Ch. Futbol o‘yinida hujum turlari va qo‘llanilishi	259
Ashirmatova M.J. Universitet talabalarining rus tili darslarida muloqot qobiliyatlarini takomillashtirish tizimi	261
Atabaeva N.Dj. The ways of increasing students' motivation in learning the English language	263
Azizova M.A. Teaching listening in ESP classes	265
Begizova M. Creative-organizational model of professional training of the future teachers	267
Boltaeva D.B. Developing intercultural communication competence in students	269
Dehqonova S. Pedagogical approche in educating youth on the basis of spiritual heritage	272
Djampulatova N.M. Ingliz tili darslarida nutqiy muliqot vaziyatlaridan foydalanib kommunikativ kompetentsiyani takomillashtirish	274
Ergashev M., Baxromova A. Teaching vocabulary in gifted preschool children through non-traditional methods	278
Ergashev M., Mahkamova M. The role of children’s literature in learning languages	279
Isaqova Z., Ikramova M., Bo‘tayevev A. Texnologiya fani o‘qituvchisining o‘quv jarayonidagi ta’sirchanligi va kasbkorlik sifatleri	281
Ismailova R., Kulijanov U., Khabibrahmanova D. Modern methods in teaching foreign languages	283

Как видно из примеров, английские и узбекские фразеологизмы, относящиеся к концепту “знание”, обладают различной семантикой с разными коннотативными оттенками.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. – Изд. 3-е, испр., в двух книгах. – Москва: СЭ, 1967. – Т.1. – 738 с.; Т.2. – 739-1264 с.
2. Садыкова М. Краткий узбекско-русский фразеологический словарь. – Ташкент: Главная редакция Узбекской Энциклопедии, 1989. – 336 с.
3. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – Москва: Высшая школа, 1985. – 160 с.
4. Oxford Dictionary of Idioms. – Second edition. – Oxford: Oxford University press, 2004. – 340 p.

УЎК 81-13

ХАЛҚ ДОСТОНЛАРИДА ДАРАХТЛАР БИЛАН АЛОҚАДОР ОБРАЗЛАРНИНГ СЕМАНТИК СЕРҚИРРАЛИГИ

Г.Б. Рустамова, таянч докторант, Бухоро давлат университети, Бухоро

Аннотация. Ўзбек халқ достонлари Мақолада бахшиларимиз томонидан асрлар оша ижро қилиниб, авлодарга етказиб келинаётган, эл ичида машҳур “Ойчинор”, “Равшан”, “Кунтуғмиш”, “Зевархон” ҳамда “Гўрўгли” туркумидан ўрин олган достонларда тасвирланган “ҳаёт дарахти” ва дарахтлар билан боғлиқ бошқа образларнинг маънолар олами, семантик серқирралиги борасида баҳс юритилган ва мисоллар асосида таҳлилга тортилган.

Калит сўзлар: халқ достонлари, образ, парадигматик муқобил, “Авесто”, Хавма, “ҳаёт дарахти”, “Зевархон”, “Равшан” достони, “Гўрўгли”.

Аннотация. В узбекских народных эпосах на основе примеров рассматривается и анализируется мир смыслов, семантическое многообразие других образов.

Ключевые слова: народные эпосы, образ, парадигматическая альтернатива, «Авесто», Хавма, «дерево жизни», «Зевархан», эпос «Равшан».

Abstract. Uzbek folk epics the world of meanings, semantic diversity of other images is discussed and analyzed on the basis of examples.

Keywords: folk epics, image, paradigmatic alternative, “Avesto”, Хаума, “tree of life”, “Zevarkhan”, “Ravshan” epic, “Gorogly”.

Кириш. Миллий анъаналарни асраб-авайлаш ва кенг тарғиб этиш борасида изчил иш олиб борилаётган Янги Ўзбекистонда халқимизнинг энг қадимий қадриятларидан бири бўлган фольклор асарларини илмий тадқиқ қилиб ўрганишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Зеро, “адабиётга ва бадий санъатга, маданиятга эътибор – бу, энг аввало, халқимизга эътибор, келажагимизга эътибор” [1] демакдир. Ҳар бир миллатнинг тараққиётини таъминлайдиган маънавий қувват манбаи ҳисобланган фольклор асарларини чуқур таҳлил қилиш, айниқса, халқ достонларининг сюжетида сақланиб қолган архаик мотивларни мифопоэтик нуқтаи назардан таҳлил қилиш халқ эпосининг генетик асосларини аниқлашга асос бўлади. Бундан ташқари, достонларда тасвирланган “ҳаёт дарахти” ва дарахтлар билан боғлиқ бошқа образларнинг маънолар олами, семантик серқирралигини илмий жиҳатдан асослаш долзарблик касб этади.

Муҳокама ва натижалар. Ўзбек халқ достони “Зевархон”да Шамшод номи дарахт номи билан аталадиган юрт тилга олинган [5]. Шунингдек, достондан ўрин олган Семурғ куши билан боғлиқ анъанавий мотив фитоним ва орнитоним муносабати, “ҳаёт дарахти”нинг вертикал тузилиши борасидаги мифологик тасвирларни ёдга солади. Фозил Йўлдош ўғли тилидан Музаёна Алавия томонидан ёзиб олинган ушбу достонда “Авесто”даги “ҳаёт дарахти” ҳақидаги гоҳлар билан муштарак бир эпизод мавжудки, бунда Семурғ боқий умр бахш этувчи “оби ҳаёт” сувини олиб келади [5]. Маълумки, “Авесто”нинг учинчи китоби “Ясна”да “ҳаёт дарахти” сифатида тасвирланган Ҳавм (“ҳавма”, санскрит тилида “савма”) нинг “одил, ўлимни бартараф этувчи” шарбати “одамларни ҳам ўлмайди, сув ва ўсимликларни қуримайдиган қилади” [2]. Яснанинг 9-11-Ҳотлари тўлиқ унинг таърифи ва олқишига бағишланган. Зардуштийлик динининг ибтидоий палласидан сўнгги даврларгача бу дарахт ва унинг шарбати маздапарастларнинг турли маросимларида асосий ўринга эга бўлган. Ҳавм суви ёхуд шарбатини ўлимни енгувчи ёки ўлимни қайтарувчи деб талқин қилганлар ва бу ақидага қаттиқ эътиқод билан ишонганлар. Ҳавм гиёҳлар подшоҳи, сарвари ҳисобланган. “Бундахишн”да келтирилишича, ҳавм дарахтлар ичида энг мумтози, олий ва беқиёсидир. “Ясна”нинг 9-Ҳотида ҳавмнинг шифобахш шарбатини инсонлар орасидан илк бор татиган Вайвангхон эканлиги, у бефарзанд бўлиб, айнан шу шарбатни истеъмол қилгандан сўнг, ундан ўғил фарзанд туғилиб, Жамшид дунёга келганлиги билан боғлиқ афсонавий воқеалар ҳам келтирилади [2]. Бу дарахтлар билан боғлиқ эътиқодий тасаввур-тушунчаларнинг

илдизи исломгача шаклланган диний қарашларга ҳам бориб туташини аёнлаштиради. Абадий умр ато этувчи “оби ҳаёт” ёки “ҳаёт дарахтининг шарбати” тўғрисидаги мифологик тушунчалар “Зевархон” дostonида қайта жонланади. Семурғ Бағдод шаҳри шахзодаси Зевархонни олис Шамшод элига олиб боради. Зевархон ов вақтида Шамшод подшосининг қизи Малика Хубонни кўриб қолиб, унга ошиқ бўлади. “Ҳаёт дарахти” борасидаги эпик талқинлар халқ дostonларида ўзига ҳос тарзда тасвир этилади. Бундан ташқари ўзбек халқ дostonларида дарахт номи билан аталган топонимлар ҳам мавжуд. Бобур ҳақида яратилган “Ойчинор” дostonида Ойчинор ўғлига *Чинорбек* деб исм қўйгани айтилади [9]. Э.Бегматовнинг таъкидлашича, бу исм форс-тожикча сўздан олинган бўлиб, чинордек басавлат ва умри узоқ бўлсин ёки суянчиқ, кўмакчи бола деган маъноларни англатади ва *Чинорбой*, *Чиноржон* шаклларида учрайди [3]. Бу билан унинг чинордек узоқ умр кўриш истаги ифода этилгани таъкидланади. Раҳматилла Юсуф ўғлидан ёзиб олинган “Ойгулқизнинг ўлими” дostonида Ойгулқиз Нуралидан сўнг қиз фарзанд кўради ва унга Гуланор деб исм қўяди. Дostonнинг Эргаш Жуманбулбул ўғли томонидан айтилган вариантыда эса Гуланор Нуралидан уч ёш катта эканлиги кўрсатилади. Гуланор исми ҳам форс-тожик тилидан ўзлашган бўлиб, анор гулидек чиройли ёки баданида қизил нор, хол билан туғилган кизларга нисбатан қўлланилади [3]. Кўринадики, халқ дostonларида дарахт номлари билан боғлиқ антропонимлар ҳам учрайди.

Кўпинча эртақ ва дostonларда чинор образи ўзаро параллел парадигматик муқобил сифатида учрайди. Бунга тириклик (мангу ҳаёт) сувининг чинор тагига сепиб юборилгани, натижада чинор дарахтининг узоқ умр кўриши ҳақида афсоналар сюжети таъсир кўрсатгани сезилади. Буни яна чинор дарахти остининг девлар манзили сифатида тасвирланиши ҳам далиллай олади. Масалан, “Айиқполвон” эртагида ҳаёт дарахти ости девлар эгаллаган макон деб кўрсатилгани каби “Малика Айёр” дostonида ҳам чинор дарахти остига дев келиб манзил тутаяди. “Малика Айёр” дostonи сюжетида чинорнинг шаънига айтилган шеър учрайди. Бунда чинор дарахти топинчи билан боғлиқ қадимий қарашлар ёдга келади.

Йўл устидан манзил солган,
Ҳамма сени сўраб келган,
Балли чинор, балли чинор [7].

Шунингдек, парчада келтирилган тўти, майна сайраб, булбуллар болалаб ётиши, “Сайр этади ҳамма кушлар” каби тасвирлар дарахт ва куш муносабатининг парадигматик тузилишини ифода этиб, бу ҳам чинор “ҳаёт дарахти” нинг муқобили эканлигига ишора қилади. “Эдигон” дostonида бош қаҳрамон Эдигонинг мўжизавий туғилиши, унинг Тукли Азиз ва Сочли Азиз деган иккита илоҳий зотдан дунёга келиши, отаси чилтанларнинг битта вакили, онаси пари авлодидан эканлиги, у туғилгач, онасининг қаптар шаклига кириб учиб кетиши ва хомиласини чинор тепасидаги Семурғ кушнинг уясида туғиб, ўша ерда қолдириши мотиви келтирилган. Бу ҳам чинор дарахтининг аждоқларимиз тасаввурича, ҳаёт дарахтининг эквиваленти эканлигидан далолат беради.

“Равшан” дostonида бош қаҳрамон Равшанбек Ширвон юртига Қорахоннинг қизи малика Зулхуморни излаб йўлга тушади. Отаси Ҳасанхоннинг оти Жийронкуш бу йўлда унга ҳамроҳлик қилар экан, “Тол чивикдан қамчи қилиб Жийронкушни елдиради” [6] ва уч ойлик масофани босиб ўтади. Маълумки, тол чивик эрта баҳорда тол дарахтининг илк новдаларидан олинади. Тол чивикдан кизлар сочларига чамбараклар тақадилар, турли уй-рўзғор буюмлари ясалади, чунки бу новдалар анчайин мустаҳкам ва эгиловчан бўлиб, тез синиб кетмайди. Мазкур ўринда мана шу ҳаётий воқелик билан бирга Равшаннинг руҳий ҳолати, ёр васлига етиш йўлидаги мустаҳкам иродасига ҳам ишора қилинмоқда.

Уч ой деганда Ширвон юртига етиб, бир боғ устидан чиқади. Дostonдаги боғ тасвири ҳам алоҳида эътиборни тортади: “Равшанбек қараса бир катта боғ, ўзи жуда калондимоғ, тўрт ёгининг девори узун, калта эмас, баравар чопша-чок. Бир ёғи дарахт, бир ёғи олмазор, бир ёғи анжир, бир ёғи анор. Сув тўла ҳовузлар, теварагида катта-катта чинор, масти хуррам бўлиб юрур товуслар” [6].

Равшан боғ Қорахонга тегишли эканини билгач, Зулхуморни излаб кушлардан, дарахтлардан, бўстонлардан уни дарақлайди:

Атрофига эккан тоза шамшот, гул,
Шоҳасида сайраб ўтирар булбул,
Одами йўқ обод жойга етишдим,
Қирқ минг туп хурма бор, қирқ минг туп анжир.

Равшан ўзини “Ирам”, яъни Жаннат боғига тушиб қолгандек ҳис этади. “Бир ёғи анжир, бир ёғи анор”, “Қирқ минг туп хурма бор, қирқ минг туп анжир” ёки “Қирқ минг туп хурма бор, қирқ минг кишмиши” каби тасвирлар шундан далолат қилади. Зеро, хурмо, анжир, узум ва анор дарахтлари жаннатдан чиққан ҳамда анжир ва анор мевалари Жаннат мевалари сифатида қаралади.

Бу ҳақида муқаддас Қуръони Карим ва Ҳадиси шарифнинг бир неча ўринларида келтириб ўтилган: “У (сўритокларга) кўтариливучи ва кўтарилмайдиган боғларни, хурмозор ва меваларни, хилма-хил бўлган экинларни, бир-бирига ўхшаган ва ўхшамаган зайтун ва анорларни яратган зотдир” [12] (*Анъом сураси, 141-оят*). Али ибн Абу Толибдан куйидаги ҳадисни келтирилади: “Ер юзида жаннат боғидан тушган беш хил мева бор: анор, анжир, узум, беҳи ва хурмо”. Достондаги боғ васфида “масти хуррам бўлиб юрур товуслар” каби тасвирлар ҳам борки, бу ҳам жаннат боғи сифатида талқин этишга асос бўлади. Маълумки, товусга ҳам жаннатдан чиққан қуш сифатида қаралади. Ривоятларга кўра, илон ҳам даставвал кўриниши товусга ўхшаган ранг-баранг тусли хушсурат жонзот бўлиб, жаннатда яшайди, Иблисни тили остига яшириб, жаннатга олиб киради. Момо Ҳавони йўлдан уриб, васваса солгандан сўнг, Оллоҳнинг ғазабига учраб, судралиб юривчи бадбашара махлукқа айлантирилади ва жаннатдан қувилади.

Достонда тасвир этилган Равшаннинг кампир билан учрашуви ҳам дарахт билан боғлиқ. Қорахоннинг миршабларидан яшириниб дарахт устига чиқиб олган Равшаннинг аксини кампир обдастадаги сувда кўриб қолади. Кампирнинг беш ўғли бўлиб, Қорахон туфайли ўғилларидан жудо бўлган кампир Равшанга ўз ўғлидек меҳрибончилик кўрсатади. Куйидаги тасвир орқали эса қадимда инсонларнинг масофани дарахт воситасида ўлчаганликларини кузатиш мумкин: “Шунда кампир ўғлини (Равшанни) бир томнинг устига чиқариб, бир баланд дарахтни кўрсатди; Равшанбекка айтди: Е болам, шу кўринган баланд дарахтдан берисига бориб кела бер, ёру жўра бўла бер... Улар менинг ўзимга қарайди. Шу кўринган дарахтдан бериси катта ўғлимнинг фуқароси эди. Беш ўғлимнинг жойини Қорахон подшо мендан тортиб олиб кўйди. “Катта ўғлингнинг жойи сеники бўлсин”, – деб менга берган” [6]. Дарҳақиқат, қадимги туркийларда йиғоч – ўлчов бирлиги бўлиб, узунликни ва масофани ўлчашда муомалада бўлган. Йиғоч эса дарахтнинг туркийча номидир.

Қалпоқ бозорида Зурхуморни илк марта кўрган Равшанбек “Зулхуморнинг жамолини, нав дарахтдай камолини кўриб томоша қилади”. Бу ўринда ўхшатиш санъати орқали Зулхуморнинг комати янги бўй чўзган дарахтга киёсланади, ҳам унинг ёшлиги эътироф этилади.

Зулхумор қирқ канизи билан макон тутган боғ тасвири ҳам алоҳида эътиборни тортади: “Равшанбек қараса бир катта боғ, чир атрофи чоппа-чоғ, бир ёғи боғ, бир ёғи дарахтзор, катта-катта чинор, бариси катта дарахти соядор; ичи тўла сув, ғалт уриб турибди ҳовузлар, пишиб турибди анор. Олмалар пишган, тўпиллаб остига тушган. “Ана олма тушди”, деб кизлар югуришиб, бир-бири билан талашган, қараган кўзлар қамашган” [6]. Достонда сажъ воситасида олма образига урғу берилаётгани бежиз эмас. Олма – ишқ-муҳаббат рамзи. Пишиб етилган, тўпиллаб остига тушган сифатловчилари эса, балоғатга етган ошиқ йигит ва машуқанинг кечинмаларини ифода этади. Дарҳақиқат, Равшан ва Зулхумор шу боғда илк бор бир-бирининг васлига етишади.

Этибор қилинса, афсона, ривоятлар ва эртаклар билан биргаликда достонларда, умуман олганда, халқ оғзаки ижодининг эпик намуналарида ҳам аждоқларимизнинг оламнинг горизонтал тузилиши тўғрисидаги тасаввур-тушунчалари акс этганлигини кўриш мумкин. Хусусан, “Чортоқли Чамбил” достонида Гўрўғлининг чамбил юртида афсонавий Ирам боғига ўхшаш боғ барпо қилгани ва бу боғга дунёнинг тўрт бурчагидан дарахт кўчатларини келтириб, эктиргани айтилади: “...йиғонинг атрофини девор қилдириб, Урганчдан, Хунхордан турли хил меваларнинг кўчатини буюриб келтиргизиб, ер юзидаги ҳар хил боғ гулларида ҳам кўчат келтиргизибди. Бир ёғини дарахтзор чорбоғ, бир ёғини чаманзор гулбоғ қилдирибди. Ҳамма ниҳолларини пол тахлашиб, жой-жойига эктирди” [4]. Достонда келтирилган тасвир дунёнинг тўрт бурчаги мажудлиги, унинг марказида эса дарахт ўсиши, айнан “ҳаёт дарахти” ҳақидаги қарашларни аёнлаштиради.

“Юнус билан Мисқол” достонида Оға Юнус парини топиш учун йўлга тушган Гўрўғли йўлда Ҳизрдан оқ фотиҳа олади. Фарқис номли дев боғдан келувчи меваларни хушбўй ҳидига маст бўлиб боғни кўриқларди. Гўрўғли девни ўлдириб, Ирам боғига етади. Ирам боғидаги “дарахтларнинг кундаси тилладан, шохаси кумушдан, барглари зағфирондан” эканлиги таъкидланади [4]. Гўрўғлининг Оға Юнус парини илк бор кўргандаги ҳолати “қарчиғай кўнган нопармон баргли дарахтнинг шохасига” ўхшатилади.

“Говдароз дев” достонида Говдароз девнинг бир катта дарахт тагида макон тутганлиги айтилади. Бу ҳам “ҳаёт дарахти” остини девлар макон тутганлиги ҳақидаги мифологик қарашлар билан боғлиқ фикрларни тасдиқлайди.

“Беш подшонинг Чамбилга ёв бўлиб келиши” достонида Ҳасанхон Амлоқни тутиб ўлдириб, ибрат учун танасини бир ёввойи дарахтга осиб қўяди:

Ибрат учун бунда сени ўлдирай,
Ханжар уриб қора бағринг тилдирай,
Ҳамма кўрсин сендай тулки айёрни,
Танангни бир дарахт узра илдирай [4].

Вафот этган мархумнинг жасадини ёхуд гуноҳкорнинг танасини дарахтга осиб қўйиш мотиви ўзбек халқ оғзаки ижодининг бошқа намуналарида ҳам учрайди. Бунинг замирида аждодларимизнинг инсоннинг дарахтдан пайдо бўлгани ва вафотидан сўнг ҳам дарахтга айланиши ҳақидаги мифологик тасаввурлари, иккинчи томондан, дарахтнинг культ сифатида муқаддас саналиши ва гуноҳкор танасининг дарахтга осилгач, покланиб, гуноҳларидан фориғ бўлиши билан боғлиқ инончлари ётади.

“Сарвиноз” достонида [4] дарахтларга эврилиш мотиви акс этган. Зебиш жодугар Гўрўғли султонни кўра солиб жоду ишлатиб дарахтга айланади. Гўрўғли султон ҳам дарров сўтасини ерга уриб, бир чумчуқ бўлиб учиб, дарахтга қўнади.

Хулоса. Хулоса сифатида айтиш мумкинки, ўзбек халқ дostonларида учрайдиган дарахтлар билан боғлиқ образлар тизими ранг-баранг. “ҳаёт дарахти” борасидаги эпик талқинлар ҳамда мифологик тасаввурларнинг унсурлари халқ дostonларида ҳам учрайди. Дostonларда дарахт номлари билан ҳамоҳанг топоним ва антропонимлар ҳам тилга олинган. Кўпинча эртақ ва дostonларда чинор образи ўзаро параллел парадигматик муқобил сифатида учрайди. Бунга тириклик (мангу ҳаёт) сувининг чинор тагига сепиб юборилгани, натижада чинор дарахтининг узок умр кўриши ҳақида афсоналар сюжети таъсир кўрсатгани сезилади. Эпосларда дарахтзор девлар макони эканлиги, дарахт остини девлар манзил тутганлиги яна “ҳаёт дарахти” борасидаги инончларни ёдга туширади. Дostonда тол, чинор, гужум дарахтлари эр кишини ифодаласа, олма, анор каби мевали дарахтлар воситасида маъшуқа, бўйи етган қиз ҳамда фарзанд ғояларини образлантиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий оламини юксалтиришнинг мустақкам пойдеворидир / Халқ сўзи. – Тошкент, 2017, 4-август, 153 (6847)-сон.
2. Авесто. Аскар Маҳкам таржимаси. – Тошкент: Шарқ, 2001. – Б.50.
3. Бегматов Э. Ўзбек исмлари маъноси. Ўзбек исмлари маъноси: – Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2007. – 608 б.
4. Go'ro'g'li: O'zbek xalq dostonlari. Aytuvchi Rahmatulla shoir Yusuf o'g'li. –Toshkent: Sharq, 2006. – 443 b.
5. Зевархон. Ўзбек халқ дostonи. Айтувчи: Фозил Йўлдош ўғли. - Тошкент, 1970. – Б.20.
6. Kuntug'mish. Ravshan: dostonlar. Aytuvchi: Ergash Jumanbulbul o'g'li. –Toshkent: Sharq, 2011. – В.203.
7. Малика айёр: Дostonлар. Айтувчи: Фозил Йўлдош ўғли. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1988. –Б.170.
8. Куръони карим. Ўзбекча изохли таржима ва изохлар муаллифи Алоуддин Мансур. – Тошкент: Шарқ, 1991. – 496 б.
9. [https://n.ziyouz.com/books/uzbek_xalq_ogzaki_ijodi/Qodir%20Rahimov%20\(aytuvchi\).%20Oychinor%20\(doston\).pdf](https://n.ziyouz.com/books/uzbek_xalq_ogzaki_ijodi/Qodir%20Rahimov%20(aytuvchi).%20Oychinor%20(doston).pdf)

ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ ЭЛЕКТРОН КУТУБХОНАСИ: ЯРАТИШ ВА ИШЛАШ ТАМОЙИЛЛАРИ

А.Ўрозбоев, ф.ф.д., Хоразм Маъмун академияси, Хива
Р.Раҳманов, кичик илмий ходим, Хоразм Маъмун академияси, Хива

Аннотация. Мақолада Хоразм Маъмун академиясида фаолият юритаётган А-ФА-2019-9 – “Қадимий ёзма ноёб қўлёзма ва манбаларни тадқиқ қилиши, уларнинг рақамлаштирилган библиотекасини яратиши” амалий гранти томонидан дастлабки варианти яратилган электрон кутубхонанинг ишлаш тамойиллари ва техник тавсифи берилган.

Калим сўзлар: рақамлаштирилган библиотека, электрон манбалар, қўлёзмалар, ноёб манбалар, ёзма манбалар, тасниф, мукаммал тасниф, фонд, электрон база, сайт, жаҳон кутубхоналари, таълим интеграцияси, маънавий мерос, миллий мерос.

Аннотация. В статье приведены принципы и технические характеристики электронной библиотеки, первая версия которой создана по практическому гранту А-ФА-2019-9 - «Изучение древних письменных уникальных рукописей и источников, создание их оцифрованной библиотеки». действующей при Хорезмской академии Маъмуна.

Ключевые слова: электронная библиотека, электронные ресурсы, рукописи, уникальные источники, письменные источники, классификация, совершенная классификация, фонд, электронная база данных, сайт, библиотеки мира, образовательная интеграция, духовное наследие, национальное наследие.

Abstract. The article provides the principles and technical characteristics of the electronic library, the first version of which was created by the practical grant A-FA-2019-9 - "Study of ancient written unique manuscripts and sources, the creation of their digitized library" operating at the Khorezm Mamun Academy.